Драган ХАМОВИЋ
hamovicdragan@gmail.com

УРОШ ПЕТРОВИЋ, КОНЦЕПТ И ПОДВИГ САМОВАСПИТАЊА

Институт за књижевност и уметност, Београд

Апстракт: У раду разматрамо концепт самоваспитања као сржи процеса васпитања и долажења до обрасца истинског духовног човека, као и епохални контекст у којем се тај концепт развија, не само у моралистичком спису Уроша Петровића *За сваки дан* (1914, 1926) него и у текстовима књижевнокритичког и теоријског карактера. Упоредо, настојимо да сагледамо каква је слика Петровићеве интелектуалне личности остала у сведочењима меродавних савременика.

Кључне речи: моралистичка књижевност, васпитање, духовни принцип, културни човек

Како је изблиза сведочио Слободан Јовановић, за Богдана Поповића, корифеја београдске културне средине, култура је, пре свега, значила *инхибицију*. Додаје, такође, с дискретном иронијом, да му се нетолеранција показивала у полемикама, јер тада противнику ни у чему није давао за право:„потпуно немилосрдан, гледао је не само га утуче, него и да га дотуче“ (1991/1: 750). Чак и живи еталон нашег ондашњег културног човека имао је извесних проблема с инхибицијом. Тим више добија на значају Јовановићева похвална оцена, из предговора постхумног издања *За сваки дан* Уроша Петровића (1926), да је овај аутор из Париза донео, за разлику од већине наших паризлија, не само знање него и васпитање, морално искуство и духовну цивилизацију: „За једнога Србина, био је чудновато лишен зависти и жеље за истицањем. Његова главна амбиција била је да изради своју моралну личност, и да води један живот који споља неће, може бити, падати много у очи, али који ће имати утолико више унутрашње вредности“ (1991/1: 713–714). Поткрај Петровићевог списа налазимо изричит став да „само је онај прави човек који је сâм себе победио, и само је оно права дисциплина коју смо сами себи, свесно и вољно, наметнули. Спољна дисциплина је робовање; унутарња ослобађа“ (Петровић 2012: 153). Потекао из круга који је окупљао Богдан Поповић, који је инсистирао на изградњи српског културног човека, Урош Петровић је био заступник тог пута, али у нешто преиначеном виду, што је предмет нашег даљег разматрања. Основно померање може се свести на разликовање концепта *васпитања* (обликовања према наслеђеним друштвеним обрасцима) и *самоваспитања* као сталног процеса превладавања људских недостатака унутар сваког појединца.

ORCID 0000-0002-8468-4045
https://doi.org/10.18485/kis.2024.56.183.1

Књижевна историја (0350–6428), 56/183 (2024)
оригинални научни рад
821.163.41.09-4 Петровић У.

Задуго по Петровићевом раном одласку, више угледних сведока граде карактерни портрет овог критичара, теоретичара књижевности и моралисте. Ксенија Атанасијевић, у осврту на књигу *За сваки дан*, преноси нам своја сећања из студентских година о доценту Урошу Петровићу који је, као предавач, „трајно задржао њену пажњу". Помиње његову „дубоку уживљеност у мисао", чије су речи студенте „водиле самоиспитивању", те је она „поводом њих, имала плодне разговоре са собом" (1926: 235). Најсугестивније делује, вишекратно цитиран, опис Петровића који је сачинила Исидора Секулић из дана општег повлачења 1915. године, на закрченом друму између Соко Бање и Алексинца. То је „висок млад човек, сув, уморан, очигледно болестан", који је ишао „полако, одмереним кораком, помало као неко који не зна куда ће, или му је свеједно куда ће". Исидора му прилази и пресреће питањем о изгледима Србије у метежном покрету, на које Петровић спремно одговара: „Препатиће се нечувене страхоте, већ се пате, али то је сад једини прав пут којим Србија мора ићи да би изашла... – За сестру се највише и бринем. Ја, ја могу телесно још врло много издржати, а у себи, у души, имам пуно вере за спас Србије, а лично имам сав онај мир који сам имао, и који ћу, ускоро, имати" (Секулић 1926: 624). Тело ипак није дуго издржало. Нема разлога да Исидорино сведочанство не примимо као веродостојно, јер потиче из сржи Петровићевог концепта самоваспитања, обликованог још у написима пре његове моралистичке књиге. Блиски Урошев колега Миодраг Ибровац пише како су Урошу Петровићу 1911. године констатовали тешку грудобољу, али га је болест „само развијала и продубљивала", „развијала веру у живот и у људе", а он је наставио рад на Универзитету (1941: 35). Четврт века по смрти свог пријатеља Ибровац обелодањује део Урошевог писма, датованог недуго пред повлачење, где видимо важна лична признања. Називајући себе аскетом, Петровић у одговору пријатељу, на очевидан позив да му се придружи, изјављује да се свесно лишава „истинског задовољства" да буде с њим: „Иначе, у души, ја верујем, ви већ то знате, да се из сасвим других разлога треба одупрети задовољствима: 'Умри да би живео', то је моја стара песма с којом ћу и умрети" (Ибровац 1941: 37). Не можемо избећи да овај исказ не доведемо у везу с карактеристичним Настасијевићевим стиховима („И судње ме / и мрем, / а живот тек отвара двери" нпр.), или далеким покличем из „Повесног слова кнезу Лазару" Данила Бањског („Умримо да свагда живи будемо!"). Треба се опирати задовољствима, писао је грудоболни Петровић, који ће преминути четири месеца пошто је одаслао назначено писмо. У цитираном одељку распознајемо програмски налог: „треба се лишавати" и то је „стара песма" с којом ће умрети.

У Исидорином наводу, Урош Петровић уверава себе да је телесно издржљив и да има свој мир. „Препатиће се нечувене стра-

хоте, већ се пате, али то је сад једини прав пут којим Србија мора ићи да би изашла...“ Пет година млађи Петровићев земљак, Драгиша Васић, као ратник, прешао је читаву путању тог мученичког пута Србије. У расправи *Карактер и менталитет једног поколења* (1919), генерацијском колективу којем је припадао, приписује, поред хероизма, „сасвим развијено осећање дужности“ и „одрицање од већине својих потреба“, „драговољно уздржавање“ и оданост „великом народном послу до потпуног самоодрицања“ (1919: 66). Индивидуални морални образац који је Петровић описивао и опитовао, остварио се у аскетском и херојском обрасцу поколења које је ослободило Србију и земље Јужних Словена.

Застанимо код опаске Слободана Јовановића. Син старог ученог либерала, који је држао у равнотежи српско и европско наслеђе, високо вреднује личну културу Уроша Петровића, донету с париског школовања као ретки артикал у поседу српских сељачких синова.[1] Син часног радикала и мајке потекле од фрајкорских предака, међутим, солидну основу за морално васпитање није морао тражити на страни. Пишући о Урошевом брату Светиславу, не мањем умноме прегаоцу, „портретист“ Србије старог реда и раздобља, Милан Јовановић Стоимировић, помиње да су тада београдске породице „српској интелигенцији давале печат поштене, идеалистичке елите“. Они су били „сиротиња у црном капуту“ што је држала и „државни апарат“ и „културну мисију државе“, верно и пожртвовано (1987: 368). Исто такво саморазумевање негује и Драгиша Васић кад пише о предратном српском дому, тврдећи да су најлепшим Србе у рату учинили „морални инстинкт“ и „морална чистота, коју су они понели из куће“ (1919: 126), али да је такав породични храм током рата разорен.

Стиче се утисак да је Слободан Јовановић помало занемаривао оно што су српски нараштаји могли научити код куће, истичући тај општи хуманистички образац културног човека, џентлмена. А то је српски човек, у модерном самообликовању, наводно могао упити једино на Западу. У Париз је докторанд Урош Петровић ипак понео и вредан кућни „културни капитал“, само донекле различит од западног образовног капитала који је у сина плански уложио утицајни и просвећени Владимир Јовановић. У одељку „О културном обрасцу“

1 Слободан Јовановић, суверени арбитар у културним питањима, био је резервисан према народњаштву и радикализму у њиховим реалним испољавањима у српском друштву. Отуда му је западна оријентација, у сагласју с моралним личним одликама, била пожељан образац који се, истина, ретко налазио. У том смислу, издвајао је и Љубомира Недића, који је био, подсетимо, и тема запаженог рада великошколца Уроша Петровића. Обојици упућује комплименте сличног карактера: „Недић је био у пуном смислу речи западњак и културан човек. У његово време, такви су људи били код нас ретки; чак и код оних који су важили као најобразованији, чим би се мало загребло, наишло би се на геака или на ћивту. Код Недића је било друкчије: он је имао много финију моралну основу“ (1991/1: 699).

тестаментарног „прилога за проучавање националног карактера“, Слободан с дистанце говори, рецимо, о Вуковој песмарици као народном јеванђељу и основи српске етике, који је надахњивао, такође на Западу школован, нараштај његовог оца Владимира.

Ни умни нараштај Уроша Петровића није узимао народну епику као једини, али свакако јесте као подразумевани морални извор. Не треба заборавити да Урош Петровић рефлексије *За сваки дан* штампа пред сâм почетак Првог светског рата, у јеку узлета колективног самопоуздања после заветних победа у балканским ратовима. Слику бојног поља пресликава на област свакодневице, а борбену метафорику користи концепцијски пренаглашено. Пре ратног самопрегора који је пренапрегао снаге ове српске генерације, Урош Петровић поприште борбе преноси искључиво на индивидуално подручје. У месецима кроз које одјекује дискурс о колективном јунаштву осветника Косова и Сливнице, наш моралист пише: „Да човек, дакле, постане херој, не треба далеко да иде. Наш свакодневни живот, то је право бојно поље“ (Петровић 2012: 128). У описаном контексту, став звучи помало субверзивно. Индикативно је да између два ратна напора, кад српски интелектуалци, од Цвијића до Скерлића, налазе разлога за свој непосредни допринос националној акцији, Петровић, у делу у којем заступа становиште о *јединству мисли и акције*, као да не бива дотакнут актуелним струјањима. У кратком размаку између две етапе генерацијског хероизма, он очито хоће да приземи патриотску реторику после балканских ратова, дајући речима *хероизам* и *победа* сасвим други смисао: „Једино је велики онај који је победио судбину херојским животом. Али под херојским не треба разумети какво јуначно дело које се извршује једанпут у животу, него оне победе које сваки дан, сваког тренутка, виши човек врши над нижим у себи...“ (2012: 128). Разуме се, онај који изриче речи поуздања у пут отаџбине, у агоничном часу борбе за опстанак, није могао бити отуђен од своје страдалне средине, него је разумевао даје за општи опстанак услов – савлађивање личних слабости. Ако је за Доситеја кључно колективно ослобођење од *сужањства душевнога*, читав век доцније фокус се премешта на индивидуални план, на појединца у неизбежном окриљу народне заједнице, с којом дели зло и добро.

Негде с почетка одељка „О културном обрасцу“, Слободан Јовановић опомиње на хуманистички образац заснован на античком основу, који није држао до установа него до облагорођавања појединца. Оно почиње „самопосматрањем и самосавлађивањем“ (1991/2: 566). А то су први ставови концепта *васпитања као самоваспитања* за који се и Петровић залагао. У доба ничеанских пројеката и првих националних натчовечанских подвига на бојном пољу, Петровић преозначује појам *натчовека*. Натчовек, вели наш моралиста, не значи бити над људима него бити над собом: „Човек може бити над другима утолико само уколико је над собом. Само онај који је победио себе

може заиста победити друге“ (2012: 139). Није стигао до проблема националног карактера који је, до краја живота, заокупљао Слободана Јовановића. У доба обележено превратничким покретима, инсистира на томе да се друштвена реформа може извести „само ако јој претходи лична реформа, то значи, ако одговара једној друштвеној потреби“ (Петровић 2012: 139). Овакве реченице из књиге *За сваки дан* Петровић објављује на самом крају Скерлићевог доба. У напису поводом Скерлићевог прераног одласка, у тексту повишене емотивне тензије, исцртава портрет критичара који је био „човек од акције, човек од вере, и човек од дисциплине“, „имао борбену душу, и победничку“ у средини „бескичмењака, штребера и паразита“, који су „без виших начела и без идеализма“ (Петровић 1914: 3–4). Скерлић је, значи, отеловио кључне одлике „победника над самим собом“, заданим у белешкама *За сваки дан*. Моралист који није свој концепт поткрепљивао примерима, једино тада је показао: „Ево човека!“

Да ли се може рећи, као што је навео Слободан Јовановић, да је Урош Петровић пишући *За сваки дан* „имао циљ да младим људима пружи неколико основних савета о самоваспитавању“ (1991/1: 715)? Да ли се може прихватити да се ауторске амбиције исцрпљују на тој практичној, дидактичној намери? Ксенија Атанасијевић се присећа да је на Петровићевим предавањима слушала „многу мисао из *За сваки дан*, још пре но што је она добила коначан облик написане речи“ (1926: 235), стварајући „доктрину о школи борбе и напора, где ће наш противник бити наш спаситељ“ (236). Нису то савети него увод у доктрину коју је поступно развијао,[2] чије елементе пратимо и у ранијим текстовима критичког и теоријског типа.

Још у докторској дисертацији о Иполиту Тену (1907) можемо прочитати јасан став да се природне науке интересују „за врсту и род, у књижевности, са друге стране, оно што нас интересује јесте индивидуа, дата индивидуа а не човек уопште, припадник расе или епохе“ (Петровић 2012: 14). У чланку о методу свог професора Лансона наводи да је, за разлику од других наука, у књижевној историји сваки факат „једини у својој врсти“, и да књижевни историчари тражећи оно опште не заборављају личне разлике. Књижевна прошлост није сачувана у архиви, фосилима, него „у живим књижевним делима, која још могу да утичу на нашу душу, као што су утицала на душе савременика“ (Петровић 1911: 313). На пређашњем ставу се и заснива одбрана импресионизма као методе која нас „ставља у додир са књижевном лепотом“. Непријатељи науке о књижевности, према Лансону, исти су код сваког веродостојног сазнања и мо-

2 Кад је реч о темељима Петровићевог концепта самоваспитања, Ибровац каже следеће: „Стара тежња Сократова и Паскалова за познавањем самог себе, вера Бергсонова и Пајоова у добре нагоне и усавршљивост човечанства, карлајловски култ великих људи, који је у нас узносио Божа Кнежевић, огледају се у моралној филозофији Уроша Петровића. Њој особиту вредност даје његова апсолутна искреност, нека хришћанска смиреност, онај убедљиви тон преживљенога...“ (Ибровац 1941: 36).

ралног става, а то су „наше незнање, наша машта и наше страсти“. Једнака мерила важе и за *самоваспитање* и за наш научни развој: „Треба ослободити науку од наших ћуди, подврћи је дисциплини егзактних метода“ (Исто: 314). И знати и осећати. И то двоје ваља строго разликовати, одвојити субјективне елементе од објективног сазнања. У расправи с почетка новог века између догматичара и импресиониста, као и Скерлић, и Петровић брани следеће становиште: „Књижевне конвенције нестају, произвољни калупи и наметнути прописи губе своју вековну снагу, ништа више не кочи оригиналност и слободан израз најразноврснијих темперамената.“ Личност, снага талента носилац је покрета и промена, сав се прогрес састоји „у све већем индивидуалисању“ (1902: 636).

Као књижевни критичар, на међи векова и пре Париза, заступа индивидуалност проистеклу из живота какав заиста јесте. Као похвалу Радоју Домановићу износи да „писац захвата руком из живота па му не требају овештали калупи“ (Петровић 1899: 344–345). Најлепше су Домановићеве одлике „локални колорит, дах паланачкога живота“ и „дах непосредности“, да је то пишчева „највећа моћ што може да дâ својим фикцијама“ (Исто: 346). Поменуте одлике недостају Светозару Ћоровићу, од чије прозе критичар и тражи „локалну боју“, да је „више документ несрећне и тешке садашњости“ живописне и непохабане „Калајеве“ Херцеговине (1903: 396). Коауторску збирку *Побратимство*, трију српских песника муслимана, Петровић оцењује: „Кад би поезија била нека нервна болешљивост, душевна инфлуенца, њихове песме не би биле – песме. Јер оне су сувише једре, мускулозне, мужанске, јуначке такорећи, да би могле бити болесне: У Херцеговини још увек нема нервозе“ (1901: 123). У иронији коју подастире, критичар исмева епохалне модне калупе, а у закључку који следи повлашћује аутентичност личног доживљаја уместо подражавања непроживљених искустава: „Млади песници не знају за ону ’нову поезију’ која се састоји у гимнастичарењу с праскавим речима што голицају уво, у игри и виртуозирању више мање детињастом. Али то не мари ништа ако није већег греха...“ (Исто: 124). У основи критичар модерног духа и образовања, Петровић не жели да буде догматик изнуђене и лажне декадентне атмосфере у књижевности, него показује разумевање за то да сваки културни контекст носи неки свој засебан, локални ритам и лик. У истом смеру суди и о вредности *Приморских душа* Ива Ћипика. Приповедач је разгледао „своју рођену груду која је за њега ’свијет’ и написао је ове топле приче које нама износе тај ’свијет’“ и то није „обични коректни патриотизам класа, ордена, фондова“: „Ћипико је природан, поштен човјек, не зна он још за те плодове културе“ (Петровић 1899: 606). Очито да Петровић иронично поистовећује културу с болешћу и повишеном нервозом. Писати оно што јеси, просто речено, не по обрасцима из увоза.

Индивидуалност се добија самоваспитањем, то је извор и увир свих знања и свега разумевања. И тога ће се Петровић држати у теорији и пракси све до свога раног краја. У чланку „О вештини писања“ залаже се за активан однос, да сваки предмет уподобимо с нашом личношћу, природом и искуством, те да поред посматрања, размишљања, читања и разговора, огромну улогу има *самопосматрање*, које нам „једино може рећи ко смо ми, навићи нас да унесемо реда у наша хаотична и несређена осећања и мисли, и тако познамо саме себе“ (1907: 835). У наставку истог текста препознајемо тежишне поставке из бележака књиге *За сваки дан*: „Ко се не образује сам, живећи увек својом личношћу, својим нервима, својом главом, томе никаква реторика, никакав учитељ не могу доцније помоћи“ (Исто: 836). Инспирацију и инвенцију побуђује спона између унутрашњег живота и предмета писања. Пишући поводом једне књиге намењене деци, Петровић придодаје и опажање проистекло из импресионистичког приступа, да дечји свет, као и народ, „не разуме оно што сам не проживи, не осети“ (1898: 314). Свет разумевамо помоћу осета, јер човек није само разум, а дете мора почети свој развојни пут од чулног искуства, па учити да раздваја сфере које чине човека, на своме путу *индивидуалисања*.

Осетити, тако сазнати, тако се може одредити Петровићев приступ изашао из владајућих рационалистичких оквира савремене епохе. „Осетити сву величину духовног поретка, веровати у своју божанску природу, и радити на све већој спиритуализацији, хуманизацији, организацији нашег бића на рачун нижих интереса, на рачун слепих сила материје, – ето правог човековог дела. Радити на победи духа, значи радити на највећем делу: значи радити на победи стваралачког и организаторског принципа над принципом деструктивним и анархичним“, читамо свакако средишње моралистичке ставове одељка „О васпитању самога себе“ (2012: 122). Данашњег читаоца, чак и онога којем нису далека аскетска штива, може запањити безусловна, стриктна посвећеност самоодрицању, без имало одушка или олакшања: „Јер у васпитању самог себе мала попуштања значе што и највећи пораз, с једне стране, а с друге, и незнатнија самоодрицања што и највећа победа“ (Исто: 124–125). Држи се начела „малих узрока а великих последица“, тако да сваки тренутак „одлучује о победи“. Дух, који представља стварање и организација насупрот хаосу и распаду материје, пребива у подсвесном стању које само „идеје навике“ пропушта у свест. Дух треба да савлада *подсвест* и *навике*. И то је оно бојно поље, борба која траје читав живот: „Једино је велики онај који је победио судбину херојским животом. Али под херојским не треба разумети какво јуначно дело које се извршује једанпут у животу, него оне победе које сваки дан, сваког тренутка, виши човек врши над нижим у себи...“ (Исто: 128). Урош Петровић, можемо рећи, деконструише, или пак унапређује,

међу Србима прихваћено епско значење херојства, не само тако што га преводи на унутрашње, *карактерно* бојно поље, него и тако што га с једног херојског часа протеже на све животне часове.

Колико год белешке *За сваки дан* биле необимна целина, примери из ранијих текстова, теоријских и критичких, показују једну доследну путању мишљења. Урош Петровић једначи метод долажења до научне и моралне истине, стваралачко обликовање личности и духовну самоизградњу појединца који стреми идеалу савршенства као крајњем циљу. Аутор који стратешки тежи научности овде говори о осећању „величине духовног поретка", истиче веру у човечју божанску природу, у атмосфери у којој реч *наука* постаје замена за потиснуто религијско предање и одговор на све недоумице. Богдан Поповић је тежио да, уместо религијске, изнађе моралну научну основу, али да не умањи „обавезну снагу" таквог морала (Јовановић 1991/1: 720). Јовановић напомиње да је, ипак, морални живот одвојен од вере изгубио „доста од унутрашње дубине и идеалистичког полета" (1991/1: 546).

Као претеча Урошу Петровићу у необимној нашој моралистичкој књижевности с разлогом се помиње Божидар Кнежевић. У *Мислима* овог философа читамо овакав став о домету васпитања: „Васпитање као и цивилизација није кадро да промени људску природу. Оно може само да је политира, да јој да извесну боју, да је више окрене у једном извесном правцу, тј. да развије једне особине душе на рачун других" (Кнежевић 2018: 143). Петровић се не обраћа цивилизацији и човечанству, него појединцу. Упућује на то да „као што без васпитања у истини не може бити ни праве науке и праве уметности, тако исто не може бити ни правог човека" (2012: 121). Васпитање за њега није грађанска политура, него – као што смо истакли – победа над собом. „Онај који се бори, већ је победио", гласи једна од ефектних лозинки Уроша Петровића у прилог решавању на подвиг самоваспитања, које је засновано на светињи истине као великом начелу. Све што постоји у разуму прошло је чула, у додиру са средином, мисао је поникла у истини и треба да јој остане верна. Оваква поставка се саглашава с Настасијевићевом потрагом за *духовно стварном* мисли.

Кад ишчитамо шта Петровић разумева као *самоваспитање* као јединим правим васпитањем, види да је овде реч о путу преображаја у истинског човека, духовног човека, не о градњи културног човека, прикладног за друштвени просек и нормални саобраћај. Величина човека је духовна величина, победа духовног принципа над материјом: „Човек вреди само утолико уколико је заиста човек. То значи да он једино вреди својим духовним бићем: оно чини њега човеком" (Петровић 2012: 122). Не много касније, помињани Настасијевић, биће још за степен изричитији и радикалнији, у тексту „У одбрану човека". Треба, каже песник, „изможданати самог себе до самоупро-

пашћења или до спасоносног преображења у неки чисто људски квалитет“ (Настасијевић 1991: 73). Настасијевић се, након одлучног искорака из окова рационализма и секуларизма, не устеже да изрекне да је управо Христос *остварени лик човека*. Колико год се Урош Петровић задржавао у међама епохалног дискурса који је пре искључивао него толерисао хришћанске предањске слике и појмове, опис концепције *самовас̄пит̄ања* умногоме је сличан духовном подвигу. Самосавлађивање као подвиг значи непрестано мењати отврдле навике. Урош Петровић посеже и за цитатом из *Новог̄ завет̄а*: „Сваки је човек онакав у даном тренутку какав *мора* да је. И Христова реч: ’Опрости им, Боже, јер не знају шта раде’, није само милосрдна, но и психолошки дубока: људи увек раде онако како им изгледа да треба да раде“ (2012: 151). Принцип аскезе садржава и овај став из бележака *За сваки дан*: „У сваком се позиву дâ бити велики, ако га само ми схватимо као школу за наше духовно и морално усавршавање, као прилику за самосавлађивање и одрицање, као повод за победе духа“ (Исто: 129). У контрасмеру епохалних токова који ослобађају нагонску стихију несвесног и потиснутог, Петровић се залаже за аскетизам, као „вежбе за честити живот“, индивидуални пут одуховљења, којим ће кренути и Настасијевић, тај загонетни *п̄уст̄иња к у г̄раду*.

У заједничкој тачки парадокса који разрешава рационалне чворове сусрећу се реченица „Наш противник је наш спаситељ“ Уроша Петровића с реченицом Николаја Велимировића „Непријатељи нису непријатељи но сурови пријатељи“ из *Молит̄ава на језеру* (2013: 111). Занимање за питање аскезе затичемо и у раном Петровићевом чланку, чији главни део обухвата превод Толстојевог поговора приповеци „Крајцерова/Кројцерова соната“, прози за своје време субверзивној и противречних одјека, јер је отворено засецала у друштвене конвенције које толеришу разврат и упућивала на улогу медицинске науке у оправдању тираније нагона. У коментару пре Толстојевог поговора млади Петровић говори о томе да текст великог руског писца „нагони човека да мисли и даје хране племенитом сну свију оних који желе да виде на делу идеал својих човечних сањарија и великодушних илузија“, оних који желе „да унесу у људски положај више правичности, више слободе, више љубави“ (1899: 557). При крају вишеделног чланка „Философије Крајцерове сонате“ стоје речи Толстоја да је хришћанско учење о идеалу „једино учење које може руководити човечанством“ (Исто: 599).

У моралистичким записима први пут штампаним пред почетак Великог рата, у *Срп̄ском књижевном г̄ласнику*, налазимо јасни рефлекс наведеног закључка руског писца: „Савршенство је само правац, путоказ тежњи духа, а не мета иза које нема ничега. Души је главно тежња, а не мета...“ (2012: 139). Књига *За сваки дан* сумира, дуго разрађиван и на себи примењиван, концепт *самовас̄пит̄ања*. Не као збир поучних савета него израз средишње мисли свог аутора,

као прилог самосвести епохе протекле у знаку „свесне жртве“ и идеалистичких тежњи. Али тај списак представља излазак из рационалистичких оквира идеја о васпитању укуса и о културном обрасцу Богдана Поповића и Слободана Јовановића. Не само моралистички списи, него и сâм карактерни лик Уроша Петровића, подвижника на свакодневном бојном пољу побеђивања себе самога.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Атанасијевић, Ксенија. „Урош Петровић, *За сваки дан*, Београд, 1926“. *Мисао*, књ. XXI, св. 3-4, бр. 155–156 1. И 16. јун 1926, 235–237.

Васић, Драгиша. *Карактер и менталитет једног поколења*. Београд: Штампарија „Караџић“, 1919.

Ибровац, Миодраг. „Урош Петровић“. *СКГ* н.с., књ. LXII, бр. 1, 1. јануар 1941, 31–39.

Јовановић Стоимировић, Милан. *Силуете старог Београда*. Београд: Просвета, 1987.

Јовановић, Слободан. *Из историје и књижевности I*. Прир. Радован Самарџић, Живорад Стојковић. Београд: БИГЗ, Југославијапублик, СКЗ, 1991.

Јовановић, Слободан. *Из историје и књижевности II*. Прир. Радован Самарџић, Живорад Стојковић. Београд: БИГЗ, Југославијапублик, СКЗ, 1991.

Кнежевић, Божидар. *Божидар Кнежевић*. Прир. Саша Радојчић. Нови Сад: ИЦ Матице српске, 2018.

Настасијевић, Момчило. *Есеји, белешке, мисли*. Прир. Новица Петковић. *Сабрана дела*. Књ. 4. Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: СКЗ, 1991.

Велимировић, Николај. *Сабрана дела*. Књ. 5. [Фототипско издање, Диселдорф, 1977]. Манастир Соко, 2013.

Петровић, Урош. „Споменак: књига за децу. Кита друга. Прибрали: Л. Лазаревић, Д. Ј. Соколовић“. Београд: *Звезда*, год. II, бр. 39, 1898, 313–314.

Петровић, Урош. „Један нов приповедач“. Београд: *Звезда*, год. III, бр. 76, 1899, 606–608.

Петровић, Урош. „Приповетке Радоја М. Домановића“. Сремски Карловци: *Бранково коло*, год. V, бр. 11, 1899, 343–348.

Петровић, Урош. „Философија Крајцерове сонате“. Београд: *Звезда*, год. III, бр. 70, 71, 73, 74, 75, 1899, 557–558, 566–567, 583–584, 591–592, 598–599.

Петровић, Урош. „*Побратимство*, пјесме: Омер-бега Сулејман Пашића–Скопљака, Османа Ђикића и С. А. Карабеговића“. Београд: *Звезда*, књ. III, св. I, 1901, 122.

Петровић, Урош. „Поглед на данашњу француску књижевност од Јована Скерлића“. Сремски Карловци: *Бранково коло*, год. VIII, бр. 20, 1902, 634–637.

Петровић, Урош. „Свет. Ћоровић, *У часовима одмора*“. *СКГ*, 3/1903, Београд, књ. IX, св. 5, 1903, 393–397.

Петровић, Урош. „О вештини писања“. Београд: *СКГ*, 7/1907, књ. XIX, св. 11, 1907, 832–837.

Петровић, Урош. „G. Lanson: L'Espirit scientifique et la Méthode del'Histoire littéraire“. *СКГ*, 11/1911, Београд, књ. XXVI, св. 4, 1911, 310–316.

Петровић, Урош. „Учитељ енергије“. Београд: *Одјек*, бр. 104, 3. мај 1914, 3–4.

Петровић, Урош. *Одабрани сйиси*. Прир. Александар Марушић. Горњи Милановац: Библиотека „Браћа Настасијевић“, 2012.

Секулић, Исидора. „Сећање на Уроша Петровића“. *СКГ* н.с., књ. XVII, бр. 8, 16. април 1926, 623–627.

Dragan Hamović

The Concept and the Undertaking of Self-Education by Uroš Petrović as a Moralist

Summary

This paper examines the concept of self-education as the essence of the process of education and the path toward becoming a true spiritual man. It also considers the epochal context in which this concept developed, not only in Uroš Petrović's moralistic work *For Every Day* (1914, 1926) but also in his writings of literary-critical and theoretical nature. At the same time we attempt to understand the intellectual image of Petrović as reflected in the testimonies of relevant contemporaries.

When analyzing what Petrović considers *self-education* as the only true form of education, it becomes evident that this pertains to the transformative journey toward becoming a true spiritual individual, rather than constructing a cultured individual, suitable for the societal mainstream and mundane interactions. The greatness of a person lies in their spiritual greatness, the victory of the spiritual principle over the material. Not long after, during the avant-garde era, Momčilo Nastasijević would express an even more explicit and radical stance. Following a decisive break from the constraints of rationalism, Nastasijević unabashedly asserts that Christ is *the realized ideal of Man*. No matter how much Petrović remained within the boundaries of the intellectual discourse of the time, which would sooner exclude rather than tolerate traditional Christian images and concepts, the description of the concept of *self-education* is in many ways analogous to spiritual undertaking, the asceticism practiced by the Stoics and Christian ascetics.

Keywords: moralistic literature, education, spiritual principle, cultured individual

Примљено: 1. 7. 2024.

Прихваћено: 25. 12. 2024.